

[B] “RIET ZEGT IK KAN ALTIJD”.
GERBRAND BAKKER EN HET NEOREGIONALISME

“Zoo hij niet dat geniepe, primitieve midden vlucht om zich te mengen, zooniet heel het jaar dan toch een paar maanden, in het stormig, driftig leven eener cosmopolitische stad, waar de menschen den een van den ander al verschillen en honderde typen zich voordoen ter studie, met elk zijne besondere manie of liefde, zijne grillen en gevoelens, zal Streuvels noodzakelijk zijn gedwongen altijd en eeuwig te blijven draaien en wenden in den zelfden besloten kring van landnovellekens en landromannekens.” Met deze opmerking van André De Ridder uit zijn monografie over Streuvels plaatst deze auteur zich midden in een lange traditie van “*regional fiction bashing*”. Streekromans zijn oppervlakkig, plat, goedkoop en wat nog meer – massaal verkochte vodjes die de *hoi polloi* de indruk geven dat ook zij zich als culturele wezens mogen bestempelen. Dat van die hoge verkoopcijfers bleek alvast te kloppen: Streuvels’ boerenroman *De vlaschaard* (1907) kende 39 drukken, alles bijeen goed voor een geschatte totaaloplage van 300.000 exemplaren, werd in minstens vijf talen vertaald en twee keer verfilmd. De Ridders eigen

Landschap in Drenthe, Foto Ans Houben.

stadsromannetjes, met omineuze titels als *Filiep Dingemans' liefdeleven* (1911) of *De gelukkige echt van mijnheer Dingemans* (1912), zijn tegenwoordig zó marginaal geworden dat er nauwelijks nog bibliotheken te vinden zijn die de boeken in hun bezit hebben...

Hoe de tegenstanders ook tegen de vertegenwoordigers van het genre fulmineerden, het publiek bleef de romans lezen. Onderzoek in opdracht van de Stichting Marktonderzoek Boekenvak naar het koop- en leesgedrag van Nederlanders ouder dan 13 jaar in november 2007 toonde aan dat landelijk beschouwd maar liefst acht procent van de gelezen boeken streekromans waren — in sommige regio's lag dat cijfer veel hoger. Het genre is dan ook nooit weggeweest, al lijkt het na de glorieperiode van de eerste helft van de negentiende eeuw wél een aantal decennia lang “verbannen” te zijn geweest naar wat minder prestigieuze publicatieplaatsen, zoals de in Vlaanderen zeer bekende Davidsfondsuitgaven of de reeksen die in de draaimolentjes bij de krantenboer in het station belanden. Sedert de jaren negentig — al dan niet toevallig het tijdvak waarin anti- of andersglobalistische denkwijzen aan belang winnen — lijkt het regionale evenwel aan een sterke

opmars bezig. Ook een auteur van naam en faam als Hugo Claus neemt het genre na al die tijd plots weer onder de arm in zijn roman *De geruchten* (1996). Deze herwaardering, die zich blijkens recent onderzoek in heel Europa heeft doorgezet, kan allicht ook verklaren waarom een in menig opzicht streekromanachtig boek als *De helaasheid der dingen* (2006) van een relatieve nieuwkomer als Dimitri Verhulst op weergalozige wijze de canon kon veroveren, onder meer in de fameuze canonenquête van *Knack* uit 2008. De roman werd met tal van huldelintjes omwikkeld en zelfs de verfilming ervan mocht op vlag en wimpel rekenen.

Zo'n onwaarschijnlijke successtory viel ook de Nederlandse auteur Gerbrand Bakker ten deel met zijn debuut *Boven is het stil* (2006). Het boek is inmiddels al aan zijn achttiende druk toe en leverde de auteur het Gouden Ezelsoor en de Debutantenprijs op, evenals nominaties voor de AKO Literatuurprijs, de Anton Wachterprijs en de Libris Literatuur Prijs. Het werd in meer talen vertaald dan André De Ridder ooit lezers heeft gehad (Engels, Duits, Frans, Italiaans, Turks, Deens, Noors en Koreaans), en overal ter wereld waren recensenten in alle staten. Zelfs de Zuid-Afrikaanse Nobelprijswinnaar J.M. Coetzee

vervaardigde zich om een brief te schrijven naar uitgeverij Cossee om zijn waardering uit te drukken. Op zijn weblog www.gerbrandsdingetje.nl is Bakker daarover bijzonder in zijn nopjes: “Onlangs had Coetzee gereageerd op mijn boek, en wel als volgt: *‘Boven is het stil plays with the milieu, form and characters of the traditional Dutch novel, and with tenderness as well as laconic humour shows what unexpected life it still contains.’* Los van wat er staat, was alleen al het feit dat Coetzee, Nobelprijswinnaar, schrijver van onder andere *In the Heart of the Country* en *Disgrace*, ook maar iets te zeggen heeft over iets wat ik geschreven heb, genoeg om het lelijke Zuid-Hollandse novemberlandschap in een ijle lentedag met narcissen en tuba’s te veranderen.”

Als Coetzee met “the traditional Dutch novel” de streekroman genre Antoon Coolens *Dorp aan de rivier* (1934) of Herman de Mans *Het wassende water* (1925) bedoelt, dan heeft hij het goed gezien: *Boven is het stil* maakt inderdaad overvloedig gebruik van sjablonen en motieven die in dat soort literatuur worden gebezigd, zoals ook door de recensent van *Trouw* werd opgemerkt. Zo zijn er de themata van de migratie naar landen waar meer ruimte is, zoals Denemarken, van de sociale controle (in dit geval in een gemoderniseerd jasje, want er komen verrekijkers aan te pas), van het conflict tussen vader en zoon en van de zeer hiërarchisch opgebouwde agrarische leefwereld. Opvallend is tevens wat je het “streven naar specificiteit” zou kunnen noemen: plaatsnamen, namen van politici maar zeker ook namen van boerderijattributen en dieren (zeker in vogels is Bakkers verteller nogal sterk) zijn steevast zeer precies. Dat creëert niet alleen het voor streekromans karakteristieke effect van couleur locale en authenticiteit, maar het wekt ook de indruk dat de verteller van dit verhaal zijn wereld door en door kent en op een bepaalde manier ook onder controle heeft, dat deze wereld voor hem bijzonder vertrouwd en alledaags is. En dat is nu precies wat in deze roman op de helling komt te staan. Op het eerste gezicht betreft het hier immers een “comfortabel” verhaal, dat een te overzien aantal personages telt en in een goed te volgen, anekdotisch tempo en in een doorgaans vrij alledaags taal wordt verteld. Op gezette tijden wordt die illusie echter doorgeprikt en blijft de lezer haken aan scènes die eigenlijk eenvoudige dingen beschrijven, maar

waaronder zich plotseling een ontzettende leegte opent. De lezer zakt als het ware door de oppervlakte van de tekst heen. Een goed voorbeeld is het ogenblik waarop de ik-verteller een afspraak probeert te maken met Riet, die hij al decennialang niet meer heeft gezien. Zij had destijds zijn tweelingbroer moeten huwen, maar toen die onverwacht stierf, is ze in een andere streek met een varkensboer getrouwd. Na al die jaren is zij weduwe geworden en ze wil hem bezoeken. “Wanneer zal ik komen? Ik kan altijd”, zegt Riet aan de telefoon, en in het hoofd van de ik-verteller begint er iets te barsten: “Ik kan altijd. Ik heb mijn halve leven lang nergens aan gedacht. Ik heb mijn kop onder de koeien gestoken, elke dag weer. Ergens vervloek ik ze, die koeien, maar warm en bedaard zijn ze ook, als je met je voorhoofd steunend tegen hun flanken het melkstel onderhangt. Er is niets zo rustgevend, zo beschermd, als een stal vol kalm ademende koeien op een winteravond. Dag in, dag uit, zomer, najaar, winter, voorjaar. Riet zegt ik kan altijd en die drie woorden halen alles onderuit. Ik zie haar leegte, en met haar leegte zie ik de mijne.”

Of dit een typisch regionalistisch procedé is? Ik zou het niet kunnen zeggen — ook in sommige verhalen van Streuvels, bijvoorbeeld, kan het alledaags plots heel vreemd en dreigend worden — maar het is in feite ook niet zo belangrijk om dat te weten, want één ding is mij wel duidelijk: het procedé werkt. Het scherpe contrast tussen het alledaags en de afgrond die eronder blijkt te gapen, creëert een vreemde, onheilspellende sfeer in deze geweldige roman, waarbij de lezer zijn argeloosheid noodgedwongen aflegt en overal iets achter begint te vermoeden.

Mijn verwachtingen waren dan ook hooggespannen toen ik aan Bakkers tweede roman *Juni* (2009) begon. Niet alleen de geëvoceerde wereld is herkenbaar, die van de boerderij en het dorp, maar ook de thematiek: een familie die onder een oud trauma gebukt gaat. Opnieuw ademen de woorden dreiging uit, en ook in *Juni* is de wereld weer niet wat ze lijkt, want er ligt van alles op de loer. Je roept niet zomaar gewoon even in een schuur, nee, zelfs niet als je een kind van vijf bent, zoals Dieke: “Het klinkt dof, het is of de ruimte in de schuur en het stof van bijna honderd jaar haar stem dempen.” En een hond die aan een knotwilg staat te snuffelen,

doet ook heel wat meer dan een buitenstaander vermoedt: “Of ruikt zo’n beest de andere hond, zelfs als die al een jaar of vijftientig geleden daar begraven is?”

Bakker heeft echter tevens een paar radicaal andere keuzes gemaakt dan in zijn debuut. Ten eerste is de ik-verteller weggefallen. Nog steeds is de lezer een intens contact met de romanwereld vergund, maar deze keer komt dat voornamelijk via de vrije indirecte rede tot stand, en met meerdere personages. Daardoor is de roman een heel stuk complexer geworden. De vervanging van de dagboekachtige rechtlijnigheid van *Boven is het stil* door een bijzonder ingenieuze structuur — een raamverhaal, waarin de koningin vele jaren voor de rest van het verhaal een dagje op het platteland beleeft, met daarbinnen tientallen kleine hoofdstukjes die hoofdzakelijk namen van materialen, objecten of locaties dragen en waarin we door de ogen van telkens iemand anders naar de wereld kijken — zwingelt die complexiteit nog aan. Hetzelfde effect genereert de verregaande versnippering over de gehele roman van puzzelstukjes die allemaal samen de geheimen en geheimpjes van de familie blootleggen. Ik heb bewondering voor Bakkers vaardigheid en ik kan me voorstellen dat dit boek door dat raffinement is opgeschoven in de richting van wat de gemiddelde lezer Literatuur met grote L zou noemen. Toch is het me net iets te ingenieus geworden, te Clausachtig, maar dan zonder de ironische bravoure die daarbij hoort. En dat geldt ook qua stofkeuze, want de Kaantjes doen enigszins aan de Metsiers denken uit diens gelijknamige debuutroman uit 1950: een wat geïsoleerde familie met een minderbegaafde broer. Naar mijn gevoel is er dus iets verstoord geraakt: het fascinerende contrast tussen eenvoud en afgrond waarop het eerste boek steunde. Het sprak me daarom dan ook net iets minder aan. Als *Boven is het stil* en *Juni* twee mogelijke richtingen aangeven voor de “neoregionalistische tendens” — voor zover die wel degelijk bestaat — dan ben ik vooral benieuwd naar de eerste lijn.

TOM SINTOBIN

GERBRAND BAKKER, *Juni*, Cossee, Amsterdam, 2009, 272 p.

GERBRAND BAKKER, *Boven is het stil*, Cossee, Amsterdam, 2006, 264 p.